

مسئولیت حقوقی و کیفری واسطه‌های اینترنتی در حقوق ایران

فرزاد پورفلاطون^۱

قاسم خادم رضوی^۲

چکیده

اینترنت امروزه یکی از مهم‌ترین راه‌های ارتباط و هماهنگی متعاملین در دنیای پیشرفته‌ی امروزی است. با گسترش تجارت بین‌الملل مراجعه به واسطه‌های اینترنتی برای سرعت بخشیدن به قراردادها به سرعت رو به فزونی گذاشته است. این امر ناشی از مزایای اینترنت است که از آن جمله می‌توان به سرعت و کارایی، هزینه‌ی کم اشاره کرد. امروزه دیگر نمی‌توان نسبت به تنظیم حقوقی فضای مجازی بی‌اعتنا بوده و آن را به خود کاربران و یا ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی واگذار نمود. بلکه جنبه‌های مختلفی از مسائل مالی و تجاری مانند قوانین مالیاتی، حقوق مالکیت فکری، تجارت الکترونیک همچنین سیاست و اخلاق حسنه، دولت‌ها را ناگزیر از چاره‌اندیشی جهت قانونمند نمودن فضای مجازی نموده است.

برای انجام معاملات از طریق مؤسسات واسطه، پس از توافق خریدار و فروشنده در مورد یک کالای به خصوص، یکی از طرف‌های معامله به وبسایت موسسه مراجعه می‌کند و فرمی را با ذکر جزئیات معامله پر می‌کند و سپس خریدار، پول کالا را به همراه هزینه اجرت موسسه به حساب بانکی موسسه ارسال می‌کند.

در قوانین ایران، در قانون تجارت الکترونیکی به مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیکی پرداخته شده است. قانون تجارت الکترونیکی به تبع قانون نمونه آنسیترال، در مورد مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیک بین مواردی که داده پیام‌ها منسوب به اصل ساز هستند و مواردی که منسوب به وی نیستند، تفاوت قائل شده است؛ و در مواردی که انتساب داده پیام به اصل ساز محل تردید است؛ اصل عدم مسئولیت ایشان است.

اعمال هر نوع مسئولیت مدنی در مورد واسطه‌های دخیل در برقراری ارتباطات الکترونیکی بایستی تقصیر آن‌ها اثبات گردد. اثبات تقصیر نیز میسر نیست مگر در صورتی که احراز شود که واسطه‌های مزبور بر محتوای داده‌ها کنترل و نظارت داشته یا امکان کنترل و نظارت بر آن‌ها را داشته و ورود خسارت به اشخاص ثالث در نتیجه عدم کنترل بر محتوای داده قابل پیش‌بینی برای واسطه مزبور باشد.

کلیدواژه: واسطه‌های اینترنتی، مسئولیت حقوقی، مسئولیت کیفری، فضای مجازی، قرارداد الکترونیکی.

۱. کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه خلیج فارس، farzad_pour_falatoon@yahoo.com

۲. دکترای حقوق خصوصی از فرانسه، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (عضو کانون وکلای تهران و پاریس)،

khademrazavi@irandoc.ac.ir

۱- مقدمه

اینترنت که از ارتباط چندین شبکه رایانه‌ای به وجود می‌آید، فراتر از مرزهای جغرافیایی قدم گذاشته و محیطی فارغ از دنیای فیزیکی تحت عنوان فضای مجازی به وجود آورده است که در آن کاربران می‌توانند تجارت، مکاتبه، خرید، مشاوره، تحصیل و ... نمایند.

امروزه دیگر نمی‌توان نسبت به تنظیم حقوقی فضای مجازی بی‌اعتنا بوده و آن را به خود کاربران و یا ارائه‌کنندگان خدمات اینترنتی واگذار نمایند. بلکه جنبه‌های مختلفی از مسائل مالی و تجاری مانند قوانین مالیاتی، حقوق مالکیت فکری، تجارت الکترونیک همچون سیاست و اخلاق حسنه، دولت‌ها را ناگزیر از چاره‌اندیشی جهت قانونمند نمودن فضای مجازی نموده است. لکن با توجه به اینکه حقوق و قواعد هر جامعه‌ای اصولاً در چارچوب مرزهای آن دارای معنا می‌باشد و با توجه به اینکه فضای مجازی مرزهای زمینی و خاکی نداشته بلکه از تعداد زیادی شبکه رایانه‌ای به وجود آمده که اطلاعات را بدون هیچ مانع جغرافیایی به آن‌سوی مرزهای ملی منتقل می‌نمایند؛ عده‌ای به عنوان واسطه در این فضا نقش ایفا می‌کنند و خریدار و فروشنده، متعهد و متعهد له، پیمانکار و کارفرما و امثال این‌ها را به یکدیگر معرفی می‌کنند.

«مسئولیت مدنی و کیفری واسطه‌های اینترنتی» موضوعی است که در این مقاله به آن می‌پردازیم.

۲. کلیات

۲-۱. مفهوم مسئولیت مدنی و کیفری

مسئولیت به معنای قانونی آن، عبارت از التزام شخص به پاسخگویی اعمال و رفتار خویش در قبال مردم است که معیار متجلی آن اعمال و رفتاری است که موجب خسارت یا جنایت گردد. (ولیدی، ۱۳۷۳، ۲۳)

مسئولیت مدنی به ضرر و زیان‌هایی اطلاق می‌شود که خارج از قراردادی که بین طرفین است، به کسی وارد شود. مسئولیت مدنی نوعی ضمان قهری است. (رنجبر، ۱۳۸۷، ۲۱) مسئولیت مدنی و ضمان قهری از مباحثی است که قلمرو بسیار وسیعی دارد و مسائل مختلفی در آن مطرح می‌شود. زیرمجموعه گسترده این مبحث، زمینه مناسبی برای تحقیقات حقوقی محسوب می‌گردد، به ویژه آن‌که پاره‌ای از مسائل مندرج در این عنوان که دارای مصادیق خارجی و مبتلا به نیز می‌باشند، تاکنون در منابع حقوقی و حتی فقهی، اصلاً مطرح نشده یا در سطح بسیار محدود بررسی گردیده‌اند.

مسئولیت کیفری وقتی محقق می‌شود که به وسیله فردی، خسارت اجتماعی حادث شود و از آنجا که این مسئولیت از باب اخلال به جامعه به وجود می‌آید، علاوه بر تعیین جرم توسط قانون، وسیله جبران آن نیز، مجازاتی است که قانون آن را تعیین می‌کند.

بنابراین، مسئولیت کیفری از ارتکاب رفتارهایی ناشی می‌شود که به وسیله قواعد حقوق جزا به عنوان جرم تلقی و منجر به مجازات می‌گردد؛ به عبارت دیگر، التزام شخص به تحمل کیفر جرم ارتكابی را مسئولیت کیفری می‌گویند. (ولیدی، ۲۵، ۱۳۷۳) از دیدگاه حقوق جزا، ارتکاب جرم یا هر نوع تخطی از قانون و مقررات جزایی به تنهایی موجب مسئولیت کیفری نیست، بلکه برای قابل سرزنش و مجازات دانستن مرتکب جرم، لازم است علاوه بر اراده مرتکب در رفتار مجرمانه و قابلیت انتساب جرم به شخص مسئول، وی عمل مجرمانه را با سوءنیت یا خطا انجام داده باشد. البته برخی از جرائم مانند صدور چک پرداخت نشدنی وجود دارد که در تحقق آن‌ها وجود عنصر روانی ضرورت ندارد و به عنوان جرائم مادی صرف نامیده می‌شود. در برخی از نظام‌های حقوقی مانند کامن‌لا نیز بعضی از جرائم دارای مسئولیت مطلق هستند و بدون توجه به وضعیت عقلانی فاعل آن، در نظر گرفته می‌شوند. (سنهوری، بی تا، ۷۴۴-۷۴۵) حتی عده‌ای از حقوقدانان، تحت تأثیر افکار پوزیتیویسم که مجازات را برای پیشگیری رفتارهای غیراجتماعی دانسته‌اند، آن را از مسئولیت اخلاقی دور و به مسئولیت مدنی نزدیک دانسته‌اند. آن‌ها هدف بعضی از مجازات‌ها مانند جریمه را، بازگرداندن به حالت اول می‌دانند و با استدلال به اینکه در حقوق جزا نیز آزادی مشروط یا تخفیف یا تعلیق مجازات موکول به جبران خسارت است، حقوق جزا را از نظر هدف تا حدودی شبیه مسئولیت مدنی دانسته‌اند. (بهرامی، ۱۳۷۷، ۲۴۱)

۳. واسطه‌های اینترنتی

آنچه که به ایجاد ماهیات حقوقی می‌انجامد اراده انسان‌ها است. اراده سازنده عمل حقوقی است زیرا اعمال حقوقی اعتباری هستند و بدون دخالت اراده طرفین، هیچ ماهیت حقوقی به وجود نخواهد آمد.

بنابراین، اولین شرط لازم برای ایجاد آثار حقوقی وجود اراده طرفین است که پس از اینکه به مرحله اعلام رسید و مورد توافق قرار گرفت منجر به ایجاد یک ماهیت حقوقی خواهد بود به همین دلیل است که ماده ۱۹۱ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند» همان‌طور که مفهوم ماده مذکور پیدا است آنچه که به تحقق عقد می‌انجامد وجود قصد انشاء است ولی از آنجا که اراده یک امر درونی و روانی است و تحقق آن ذاتاً همراه بروز خارجی نیست لذا باید به این اراده انشایی به وسیله‌ای ابراز گردد تا در ایجاد آثار حقوقی مؤثر واقع شود. (کاتوزیان، ۱۳۶۳، ۹)

در خصوص اینکه روش اعلام اراده چگونه و به چه وسیله‌ای باید باشد قانون مدنی وسیله خاصی را لازم ندانسته است؛ بنابراین، اعلام اراده با هر وسیله که بتواند بر آن دلالت کند قابل تحقق است زیرا ماده ۱۹۱ قانون مدنی به طور مطلق همراه بودن قصد را با چیزی که دلالت بر آن کند شرط تأیید قصد اعلام کرده است و از لفظ یا وسیله خاصی برای دلالت قصد نام نبرده است. علاوه بر این ماده ۱۹۳ قانون مدنی نیز مقرر می‌دارد: «انشاء معامله ممکن است به وسیله عملی که مبین قصد و رضا باشد مثل قبض و اقباض حاصل گردد مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد» پس جز در مواردی که قانون استثناء کرده باشد انشای عقد با هر عملی که حاکی از قصد باشد محقق می‌گردد. (کاتوزیان، ۱۳۶۷، ۲۰)

حال پس از ذکر این مقدمه، در خصوص مبادلات الکترونیک سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا انتقال اطلاعات و ایجاد تبادل از طریق اینترنت و از طریق واسطه‌های الکترونیک می‌تواند روش معتبری برای اعلام اراده انشایی افراد در ایجاد آثار حقوقی باشد؟ آیا اگر اشخاص برای ایجاد ماهیت حقوقی بین خویش، ابزارهای الکترونیک را برگزینند، قانون روابط معاملاتی و حقوقی آن‌ها را به رسمیت می‌شناسد و به آن اعتبار لازم را می‌بخشد؟

با توجه به آنچه گفته شد و نیز ملاحظات مقررات قانون مدنی پاسخ سؤالات مذکور مثبت است و این پاسخ مثبت مقدمه‌ای برای پذیرش و اعتبار قراردادهای الکترونیک است، بدون اینکه قانون خاصی به طور جداگانه قراردادهای مذکور را مورد پذیرش قرار دهد؛ اما نظر به اهمیت موضوع تجارت الکترونیک در دنیای امروز و گسترش روابط معاملاتی و تجاری افراد در فضای اینترنت، قانون‌گذاران ملی و بین‌المللی به طور خاص، اعتبار قراردادهای الکترونیک را پیش‌بینی کرده‌اند. قانون نمونه آنسیترال در باب تجارت الکترونیک، مصوب ۱۹۹۶ م، در این خصوص مقرر می‌دارد: «در انعقاد قرارداد، ایجاب و قبول می‌تواند از طریق داده پیام‌ها اعلام شود مگر اینکه طرفین به نحو دیگری توافق کرده باشند. (زرگر، ۲۶، ۱۳۸۰) هنگامی که برای انعقاد قرارداد، داده پیام‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند، اعتبار یا قابلیت اجرای قرارداد مذکور صرفاً به این دلیل که از داده پیام‌ها استفاده شده، نباید رد شود» همان‌طور که پیداست ماده مذکور صریحاً قراردادی الکترونیک را مورد پذیرش قرار داده و برای آن‌ها اعتبار و قابلیت اجرای لازم را قائل است. (صنایعی، ۱۳۸۱، ۲۴)

علاوه بر این، دستورالعمل شماره ۲۰۰۰/۳۱ اتحادیه اروپا که ناظر به برخی از جنبه‌های حقوقی تجارت الکترونیک است نیز در خصوص به رسمیت شناختن تشکیل قرارداد از طریق وسایل الکترونیک بیان می‌کند: «دولت‌های عضو باید تضمین کنند که نظام‌های حقوقی ایشان تشکیل قرارداد از طریق وسایل الکترونیک را مجاز می‌شمارد. دول عضو به ویژه باید تضمین کنند که مقتضیات قانونی قابل اعمال در روند تشکیل یک قرارداد، هیچ مانعی برای انعقاد قراردادهای الکترونیک ایجاد نمی‌کند و نیز نباید به خاطر اینکه قراردادهای

مذکور از طریق وسایل الکترونیک ایجاد شده‌اند، فاقد اعتبار و قابلیت اجرا تلقی گردند» (ابراهیمی، ۱۳۸۰، ۱۳)

در ایران نیز با تصویب قانون تجارت الکترونیک که «مجموعه اصول و قواعدی است که برای مبادله آسان و ایمن اطلاعات در واسطه‌های الکترونیکی و با استفاده از سیستم‌های ارتباطی جدید به کار می‌رود» در واقع قراردادهای الکترونیک به رسمیت شناخته شده‌اند. ماده ۶ قانون مذکور اعتبار داده پیام‌ها را در حکم نوشته دانسته است و در ماده ۱۲ نیز داده پیام‌ها، در مقام دعوی یا دفاع معتبر شناخته شده‌اند و دارای ارزش اثباتی هستند؛ بنابراین، اعلام اراده از طریق داده پیام‌های الکترونیک نیز برای اعلام اراده انشایی معتبر بوده و می‌تواند موجب آثار حقوقی باشد.

لازم به یادآوری است که هر داده پیامی نمی‌تواند به تشکیل قرارداد بیانجامد. توضیح اینکه گاهی مواقع تبادلات الکترونیک افراد به سه صورت است:

۱- انتقال اطلاعات صرف: در این حالت یک ماهیت حقوقی به وجود نمی‌آید فقط ممکن است برای ارسال‌کننده اطلاعات مسئولیت‌ساز باشد یعنی حاوی اطلاعاتی باشد که ارسال‌کننده در ارسال آن‌ها تقصیر کرده باشد و موجب ایراد خساراتی شده باشد. (رضوی-صادقی، ۱۳۸۱، ۷۶)

۲- انتقال اطلاعیه‌های یک‌جانبه: این نوع تبادلات می‌تواند اثر حقوقی داشته باشند و در بیشتر مواقع برای اجرای یک قرارداد موجود به کار می‌روند. به عنوان مثال یکی از انواع مهم این نوع اطلاعیه‌ها اظهارنامه‌های گمرکی هستند که ضمانت اجرای تقصیر در اعلام یا عدم اعلام آن‌ها بسیار سنگین است. مقررات ناظر به این اظهارنامه‌ها در قوانین ملی پیش‌بینی شده است بنابراین، قوانین مذکور باید پاسخ بدهند که آیا می‌توان داده پیام‌ها را جایگزین اظهارنامه‌های کاغذی کرد. در سال‌های اخیر و با گسترش فناوری اطلاعات و به‌کارگیری آن در تجارت بدون کاغذ اظهارنامه‌های گمرکی الکترونیک نیز مورد پذیرش نظام‌های حقوقی قرار گرفته است. (رضوی-صادقی، ۱۳۸۱، ۷۶)

۳- داده پیام‌های تشکیل قرارداد: گاهی مواقع طرفین یک تبادل قصد ایجاد یک ماهیت حقوقی را دارند مثل جایی که کالایی از طریق اینترنت سفارش داده می‌شود. این نوع داده پیام‌ها که در قالب ایجاب و قبول مورد انتقال قرار می‌گیرند، به تشکیل قراردادهای الکترونیک می‌انجامند؛ بنابراین، هرگاه در بستر تبادلات الکترونیک، سخن از داده پیام‌ها می‌رود منظور نوع اخیر آن است. (رضوی-صادقی، ۱۳۸۱، ۷۶)

در حال حاضر، اگرچه مقررات صریحی در خصوص ایجاب و قبول الکترونیک وجود ندارد اما از آنجا که اساس قانون تجارت الکترونیک ایران مبتنی بر تبادل داده پیام‌ها از طریق واسطه‌های الکترونیک است و نیز از

محتوای مواد ۶ و ۱۲ قانون مذکور که داده پیام‌ها معتبر شناخته‌اند و برای آن‌ها ارزش اثباتی قائل شده‌اند و با توجه به تعریف داده پیام که هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است، می‌توان گفت ایجاب و قبول از طریق داده پیام‌ها از اعتبار حقوقی لازم برخوردار است؛ به عبارت دیگر، ماهیت دیجیتال یا مجازی توافقی طرفین از نظر تحلیل حقوقی صحیح بوده و منع قانونی ندارد.

۴. حدود مسئولیت واسطه‌های اینترنتی

برای انجام معاملات از طریق مؤسسات واسطه، پس از توافق خریدار و فروشنده در مورد یک کالای به خصوص، یکی از طرف‌های معامله به وبسایت موسسه مراجعه می‌کند و فرمی را با ذکر جزئیات معامله پر می‌کند و سپس خریدار، پول کالا را به همراه هزینه اجرت موسسه به حساب بانکی موسسه ارسال می‌کند. (دزیانی، ۱۳۸۲، ۱۵)

موسسه واسطه پس از وصول مبلغ معامله، از طریق پست الکترونیکی به فروشنده اطلاع می‌دهد تا وی نسبت به ارسال کالا اقدام کند. خریدار بعد از رسیدن کالا، بیست و چهار ساعت فرصت دارد تا در مورد نگهداری و یا عودت کالای مورد نظر تصمیم‌گیری نماید. اگر خریدار کالا را مطلوب تشخیص دهد، موسسه واسطه وجه کالا را به فروشنده ارسال می‌دارد و در غیر این صورت کالا به فروشنده عودت داده می‌شود و خریدار هم پول خود را پس می‌گیرد. (دزیانی، ۱۳۸۲، ۲۳)

در قوانین ایران، در قانون تجارت الکترونیکی به مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیکی پرداخته شده است. قانون تجارت الکترونیکی به تبع قانون نمونه آنسپترال، در مورد مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیک بین مواردی که داده پیام‌ها منسوب به اصل ساز هستند و مواردی که منسوب به وی نیستند، تفاوت قائل شده است؛ و در مواردی که انتساب داده پیام به اصل ساز محل تردید است؛ اصل عدم مسئولیت ایشان است. (شریفی، ۱۳۸۲، ۸۰)

در خصوص واسطه‌های الکترونیک در نظام‌های مختلف حقوقی از قبیل فرانسه، انگلیس، آمریکا، آلمان و چین، مسئولیت مبتنی بر تقصیر به عنوان مبنا پذیرفته شده است. دلیل این امر نیز به نقش و جایگاه قانونی واسطه‌ها در ایجاد ضرر برمی‌گردد. بدین معنا که اصولاً یک فعل زیان‌بار ممکن است به صورت مستقیم یا غیرمستقیم باشد و بر مبنای این دو نوع فعل که مبین جایگاه و نقش فاعل در زیان وارده است اشخاص دخیل در ورود یک خسارت به دو نوع تقسیم می‌شوند:

الف - فاعل اصلی یا اولیه که عبارت است از شخصی که فعل زیان‌بار را انجام می‌دهد؛

ب - سبب فرعی یا عامل ثانوی که عبارت است از شخصی که ارتکاب فعل زیان بار را تسهیل یا تجویز می کند. (شریفی، ۱۳۸۲، ۹۳)

در خصوص مسئولیت فاعل اصلی یا اولیه (مستقیم) در برخی موارد همانند نقض مستقیم و ابتدایی حقوق کپی رایت احراز تقصیر و بی احتیاطی فاعل عنصر و شرط ضروری برای مسئولیت فاعل نمی باشد؛ بنابراین در موردی که یک واسطه الکترونیک مستقیماً باعث ورود یک خسارت شود، مسئولیت مستقیم داشته و تحلیل مسئله بر مبنای نظریه تقصیر صورت می گیرد. (پرویزی، ۱۳۸۰، ۶۰)

در خصوص مسئولیت عامل ثانوی یا سبب فرعی علی الاصول عنصر تقصیر یک شرط اساسی برای احراز مسئولیت عامل ثانوی یا سبب فرعی علی الاصول عنصر تقصیر یک شرط اساسی برای احراز مسئولیت عامل می باشد. چرا که در این نوع مسئولیت، عامل مستقیماً فعل را انجام نداده بلکه در ارتکاب آن نقش داشته است. (پرویزی، ۱۳۸۰، ۶۰)

بنابراین با توجه به نقش فرعی و سببیت ثانوی واسطه ها در ارتکاب فعل زیان بار طبیعتاً بایستی مسئولیت آن ها را بر مبنای نظریه تقصیر تحلیل کرد. به همین دلیل دادگاه های کشورهای نظیر آمریکا و انگلیس از صدور حکم بر محکومیت واسطه ها، در مواردی که فعل غیرقانونی کاربر یا مشترک برای واسطه مزبور مشخص و معلوم نیست اجتناب می کنند؛ و صرفاً در مواردی که واسطه از فعالیت مشترک یا کاربر علم و اطلاع داشته یا بر حسب شرایط و اوضاع و احوال و عرف می بایست اطلاع داشته باشد واسطه را مسئول می شناسد. همین نظر که به عنوان قاعده کلی در دعاوی مسئولیت مدنی واسطه های اینترنتی اعمال می شود مبین این است که مسئولیت واسطه ها علی الاصول مبتنی بر تقصیر است. (پرویزی، ۱۳۸۰، ۷۲)

تقصیر یک عنصر ضروری برای مسئولیت مدنی واسطه های الکترونیک است. بر اساس قواعد حقوقی کامن لا در کشورهای نظیر آمریکا، انگلیس و استرالیا قواعد مربوط به مسئولیت مدنی از جمله عنصر تقصیر به عنوان رکن اصلی مسئولیت مدنی در باره واسطه های الکترونیک نیز اعمال می شود. مع هذا قانون گذاران برخی شرایط خاص را در مورد ارائه دهندگان خدمات واسطه ای پیش بینی می نمایند که موجب تفاوت هایی در مسئولیت مدنی آنان به موجب حقوق کامن لا و حقوق موضوعه می شود؛ بنابراین مسئولیت واسطه های الکترونیک نیز همانند سایر اشخاص منوط به احراز تقصیر آنان بوده و در صورتی مسئول هستند که اثبات شود مرتکب فعل یا ترک فعلی شده اند که یک شخص محتاط نمی توانسته آن را در همان شرایط و اوضاع و احوال مرتکب شود. (شریفی، ۱۳۸۲، ۱۰۳)

عنصر تقصیر در نظام حقوقی فرانسه به عنوان شرط لازم برای مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیک نیز پذیرفته شده است. مبنای این قاعده در واقع همان مواد ۱۳۸۲، ۱۳۸۳ و ۱۳۸۴ قانون مدنی فرانسه می‌باشد که قابل اعمال در مورد مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیک نیز می‌باشد. در قوانین خاص همانند قانون پست و ارتباطات الکترونیک و نیز قانون حمایت از داده‌ها، اصلاحی سال ۲۰۰۴ تکالیفی حسب مورد برای واسطه‌های الکترونیک پیش‌بینی شده است که تخطی از آن‌ها تقصیر محسوب می‌شود. (شریفی، ۱۳۸۲، ۱۰۴)

در نظام حقوقی کشورهای کامن‌لا همانند آمریکا، انگلیس و استرالیا نیز ضمن آنکه به اعمال قواعد حقوق مسئولیت مدنی کامن‌لا توجه می‌شود قوانین خاص نیز وجود دارند که مبین حدود مسئولیت واسطه‌های الکترونیک است. در این کشورها مسئولیت واسطه‌ها نیز مبتنی بر تقصیر و بی‌احتیاطی واسطه الکترونیک، مسئولیت وی محرز است؛ اما ملاک بی‌احتیاطی واسطه الکترونیک، مسئولیت وی محرز است؛ اما ملاک بی‌احتیاطی آن‌هاست که در صورت عدم انجام وظایف مزبور بی‌احتیاطی آن‌ها محرز است. در نظام حقوقی ایران نیز با وجود ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی تردیدی در پذیرش مسئولیت ناشی از تقصیر به عنوان قاعده وجود ندارد لذا عنصر ضروری برای مسئولیت واسطه‌ها تقصیر می‌باشد که حدود و نحوه تشخیص تقصیر منوط به نوع فعالیت واسطه‌ها تقصیر می‌باشد که حدود و نحوه تشخیص تقصیر منوط به نوع فعالیت واسطه و وظایف قانونی آن‌هاست. ضمن آنکه در ماده ۷۸ قانون تجارت الکترونیک نیز نقض یا ضعف سیستم مؤسسات خصوصی و دولتی را به عنوان تقصیر تلقی نموده و بر این اساس چنانچه احراز شود ورود خسارت در نتیجه ضعف سیستم یک ارائه‌دهنده خدمات دسترسی یا مانند آن در حفظ امنیت داده‌ها، یا محرمانگی آن‌ها یا ضعف سیستم در جلوگیری از انتشار آثار منتشر شده غیر مجاز یا ناقض حقوق کپی‌رایت دیگران، واسطه مزبور که عرفاً و منطقاً انتظار می‌رفت امکانات سیستمی برای جلوگیری از ورود خسارت مزبور یا تشدید آن‌ها را فراهم نماید، مقصر محسوب شده و با توجه به ماده ۷۸ قانون مزبور و ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی؛ مسئول خواهد بود. از طرفی در مقررات مربوط به فعالیت رساها نیز تکالیفی برای واسطه‌های الکترونیک پیش‌بینی شده است که تخلف از آن‌ها تقصیر محسوب و موجب مسئولیت خواهد بود. (شریفی، ۱۳۸۲، ۱۲۳)

۵. نتیجه‌گیری

منظور از مسئولیت مدنی و کیفری واسطه‌های اینترنتی آن است که چنانچه در نتیجه فعل هر یک از اشخاص واسطه که با مقاصد و عناوین متفاوتی به صورت قانونی اقدام به واسطه‌گری تجاری می‌نمایند؛ به حقوق یا منافع اشخاص دیگری خسارت وارد آید، چه شخص یا اشخاصی، بر چه مبنایی مسئول بوده و چگونه باید به جبران خسارت ملزم شوند.

در خصوص مسئولیت فاعل اصلی یا اولیه (مستقیم) در برخی موارد همانند نقض مستقیم و ابتدایی حقوق کپی‌رایت احراز تقصیر و بی‌احتیاطی فاعل عنصر و شرط ضروری برای مسئولیت فاعل نمی‌باشد؛ بنابراین در موردی که یک واسطه الکترونیک مستقیماً باعث ورود یک خسارت شود، مسئولیت مستقیم داشته و تحلیل مسئله بر مبنای نظریه تقصیر صورت می‌گیرد.

در خصوص مسئولیت عامل ثانوی یا سبب فرعی علی‌الاصول عنصر تقصیر یک شرط اساسی برای احراز مسئولیت عامل ثانوی یا سبب فرعی علی‌الاصول عنصر تقصیر یک شرط اساسی برای احراز مسئولیت عامل می‌باشد. چرا که در این نوع مسئولیت، عامل مستقیماً فعل را انجام نداده بلکه در ارتکاب آن نقش داشته است.

تقصیر یک عنصر ضروری برای مسئولیت مدنی واسطه‌های الکترونیک است. مسئولیت واسطه‌های الکترونیک نیز همانند سایر اشخاص منوط به احراز تقصیر آنان بوده و در صورتی مسئول هستند که اثبات شود مرتکب فعل یا ترک فعلی شده‌اند که یک شخص محتاط نمی‌توانسته آن را در همان شرایط و اوضاع و احوال مرتکب شود.

در نظام حقوقی ایران نیز با وجود ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی تردیدی در پذیرش مسئولیت ناشی از تقصیر به عنوان قاعده وجود ندارد لذا عنصر ضروری برای مسئولیت واسطه‌ها تقصیر می‌باشد که حدود و نحوه تشخیص تقصیر منوط به نوع فعالیت واسطه‌ها تقصیر می‌باشد که حدود و نحوه تشخیص تقصیر منوط به نوع فعالیت واسطه و وظایف قانونی آن‌هاست. مفهوم تقصیر شامل انجام دادن اموری است که نبایستی انجام شود و ترک افعالی است که بایستی انجام گردد (تعدی و تفریط). بر این اساس، برای احراز تقصیر یک شخص بایستی ابتدا وظایف شخص مزبور را در انجام فعل یا ترک فعل شناخت تا تخطی از آن را تقصیر به حساب آورد.

یکی از پیش‌شرط‌های لازم برای مسئولیت واسطه‌های الکترونیک احراز حدود این وظیفه و تخلف است.

البته حدود این وظیفه به نوع فعالیت واسطه‌های الکترونیک و حدود امکان فنی و قانونی کنترل آن‌ها بر فعالیت کاربران و مشترکان خود و کنترل محتوی داده‌ها بستگی دارد؛ بنابراین اعمال هر نوع مسئولیت مدنی در مورد واسطه‌های دخیل در برقراری ارتباطات الکترونیکی بایستی تقصیر آن‌ها اثبات گردد. اثبات تقصیر نیز میسر نیست مگر در صورتی که احراز شود که واسطه‌های مزبور بر محتوای داده‌ها کنترل و نظارت داشته یا امکان کنترل و نظارت بر آن‌ها را داشته و ورود خسارت به اشخاص ثالث در نتیجه عدم کنترل بر محتوای داده قابل پیش‌بینی برای واسطه مزبور باشد.

در نظام حقوقی ایران می‌توان واسطه را به جهت مباشرت در انتشار یا توسعه محتوای غیرقانونی مسئول شناخت.

در بحث مسئولیت مدنی واسطه الکترونیک نیز بایستی بر این عقیده بود که وجود علم واقعی می‌تواند موجب ثبوت مسئولیت باشد؛ اما شرط لازم برای مسئولیت نیست بلکه صرف وجود اوضاع و احوال و قرائن قانونی یا عرفی که مبین وجود علم و اطلاع اشخاص از محتوای غیرقانونی داده‌ها و اطلاعات باشد کفایت می‌نماید.



فهرست منابع و مآخذ

- آریانپور، عباس و منوچهر، (۱۳۶۹). فرهنگ دانشگاهی انگلیسی فارسی، ج دوم، چاپ نهم، انتشارات امیرکبیر.
- اردبیلی، محمدعلی، (۱۳۸۵). حقوق جزای عمومی، نشر میزان.
- امانی، تقی، (۱۳۸۳). قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری (ملی و بین‌المللی)، چاپ اول، انتشارات بهنامی، تهران.
- انصاری، مرتضی، (۱۳۷۴). مکاسب، چاپ دوم، انتشارات اسماعیلیان، قم.
- آقایی نیا، حسین، (۱۳۸۵). جرائم علیه اشخاص (شخصیت معنوی)، چاپ اول، نشر میزان، تهران.
- امانی، تقی، (۱۳۸۳). قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری، انتشارات بهنامی.
- آیتی، حمیدرضا، (۱۳۷۵). حقوق آفرینش‌های فکری، چاپ اول، نشر حقوقدان، تهران.
- باجاج، ک و دبجانی، ن، (۱۳۷۶). از مبادله الکترونیکی اطلاعات تا تجارت الکترونیکی، ترجمه بهنام مجتهدی، چاپ اول، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- باستانی، برومند، (۱۳۸۳). جرائم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌ای نوین از بزه‌کاری، چاپ اول، انتشارات بهنامی.
- پرویزی، رضا، (۱۳۸۲). جزوه جرائم کامپیوتری، شورای عالی توسعه قضایی.
- توانا، محمود، (۱۳۸۶). حقوق تجارت الکترونیکی، تهران، اول، انتشارات سحر.
- تانن بام، آندرو اس، شبکه‌های کامپیوتری، ترجمه دکتر محمد قدسی، (۱۳۷۷). انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران.
- جلالی فراهانی، امیرحسین، (۱۳۸۴). درآمدی بر پیشگیری از جرائم سایبر، تهران، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، کمیته مبارزه با جرائم رایانه‌ای.
- خداقلی، زهرا، (۱۳۸۳). جرائم کامپیوتری، چاپ اول، انتشارات آریان، تهران.
- حسن بیگی، احمد، (۱۳۸۴). حقوق و امنیت در فضای سایبر، موسسه مطالعات و تحقیقات ابرار معاصر تهران.
- دزیانی، محمدحسن، (۱۳۷۶). جرائم کامپیوتری، جلد اول، دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک.
- زراعت، عباس، (۱۳۷۹). شرح قانون مجازات اسلامی (حقوق جزای عمومی) چاپ اول، نشر ققنوس، تهران.
- زراعت، عباس، (۱۳۸۲). شرح قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، نشر ققنوس، تهران.

- زرگر، محمود، (۱۳۸۲). اصول و مفاهیم فناوری اطلاعات، انتشارات بهینه، تهران، چاپ اول.
- صناعی، علی، (۱۳۸۲). تجارت الکترونیکی در هزاره سوم، انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان.
- عالی پور، حسن، (۱۳۹۰). حقوق کفبری فناوری اطلاعات، انتشارات خرسندی، چاپ اول.
- عمید، حسن، (۱۳۶۲). فرهنگ عمید، ج اول، موسسه انتشاراتی امیر کبیر، تهران.
- علی احمدی، علیرضا، (۱۳۸۲). فناوری اطلاعات و کاربردهای آن، چاپ اول، انتشارات تولید دانش، تهران.
- کیسی، اوئن، دلایل دیجیتال و جرم رایانه‌ای (علم قانونی، رایانه‌ها و اینترنت) ۱۳۸۶، مترجمان: امیرحسین جلالی فراهانی و علی شایان، معاونت حقوقی توسعه قضایی قوه قضائیه (مرکز مطالعات توسعه قضایی) نشر سلسبیل.
- گانزوف، واندرمرچ. (۱۳۵۷). حمایت از حقوق بشر در حقوق اساسی، ترجمه نجادعلی الماسی، انتشارات موسسه حقوق تطبیقی، تهران، آذر
- میرمحمدصادقی، حسین؛ (۱۳۷۱). جرائم علیه اموال و مالکیت چاپ سوم: تهران، نشر میزان،
- ۲۷ - ولیدی، محمد صالح، (۱۳۷۴). حقوق جزای اختصاصی، جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی، جلد چهارم، چاپ اول، نشر داد.
- سنهوری، عبدالرزاق احمد، الوسیط فی شرح القانون الجدید (مصادر الالتزام)، ج ۱، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی تا.
- رنجبر، مسعود رضا، (۱۳۸۷). خسارت ناشی از نقض قرارداد، تهران، نشر میزان، چاپ اول.
- بهرامی، حمید، (۱۳۸۱). کلیات عقود و قراردادهای مدنی ۳، نشر میزان.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۶۳). ضمان قهری، مسئولیت مدنی، چاپ اول، انتشارات دهخدا.
- رضوی، مهین و صادقی، راضیه، (۱۳۸۱). اینترنت به زبان ساده، موسسه انتشارات ستایش، چاپ اول.
- شریفی، مرسده، (۱۳۸۲). جرائم کامپیوتری در حقوق جزای بین الملل، رساله کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- ابراهیمی، مهدی، (۱۳۸۰). اینترنت، چاپ اول، نشر کتابدار، تهران.